

АСПЕКТИ НА ФАНТАСТИЧНОТО В БЕЛЕТРИСТИКАТА НА ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

Людмила Стоянова

С характеристиката си на „преднамерена неадекватност“, на „управлявано несъответствие“ реалистичната фантастика има своето място в контекста на модерните естетически търсения, тежнеещи към символно обобщаващи условни форми. На ниво стил фантастичното демонстрира богати изразни възможности. В негова власт е да разшири пластико-изобразителните и емоционално-експресивните параметри на художествената творба, да акцентира художествената идея, по сложно опосредствуван път да интензивира внушението за типичността на третираната проблематика. В подобен аспект експлоатира естетическите потенци на фантастичното Павел Вежинов, който все по-определено обогатява жанровия регистър на прозата си с откровено условна белетристика, органично чужда на лишения от поетична инвенция, пасивно-отражателен реализъм.

В адресираната към детско-юношеската аудитория приключенско-авантюристична проза на писателя фантастиката е средство за усложняване на сюжетните перипетии, за драматизиране на фабулата. Тя възпламенява младото въображение с магическата поезия на загадъчното и необяснимото, предлага увлекателни срещи с невероятното и невъзможното. Предназначена за по-интелектуалния възрастен читател, притчово-иносказателната белетристика на Вежинов от последното десетилетие вече извежда фантастичното до най-съществен кодирал елемент в една своеобразна художествена социология на нравствения свят на съвременника. В новелистичния сборник „Сините пеперуди“, в романите „Барьерата“ и „Белият гущер“, в повестта „Езерното момче“ е проведен особен художествен експеримент: със средствата на фантастиката хиперболично са окупирани най-актуалните морални колизии на днешното човечество, условно разгърнати до възможния им предел. Нереалното (иррационалното, свръхестественото и невероятното) става силно действащ проявител на типичното и същественото в характеристиката на съвременната действителност, явява се сложно зашифрована оценка на симптоматични житейски явления, на тревожни отклонения от хуманно и етично-правомерното. Фантастичните сюжети на последните Павел Вежинови творби въвеждат в една изключително сериозна морално-философска проблематика, която все по-настойчиво заявява за себе си и като реален житейски факт, и като предпочитана в съвременната литература тема. Става дума за помръкването на духовните стойности, за атрофията на емоционалното в живота на съвременния човек, прекалено рационален и прагматичен в отношението си към света, склонен да разграничава чувствата и разума, интуицията и интелекта като противоположни и неравни субстанции. В края на новелата „Сините пеперуди“ Вежинов споделя изключителната актуалност на предпочитаната от него напоследък тематика: „Проблем на нашето време е уяхването на чувствата,

а не техният бурен цъфтеж“. Очевидно оповираш на тенденцията за фаворизиране на рационално-интелектуалното, писателят ратува за опазване на човешката цялост. В хармоничното единство между рационалното и емоционалното той вижда гаранция за пълноценно, красиво и осмислено човешко съществуване. На тази хуманна етична философия е подчинена фантастичната условност в романа „Барьерата“. Фантастиката тук е трансформирана в сложна морално-психологическа алегория, използвана е като ефективно средство за ярко и оригинално решение на идейния замисъл. С една експресивна метафора — умението на героинята да лети — писателят встъпва в защита на правото на човека да търси красотата, да се стреми към нея. Въвеждането на фантастичния елемент позволява на Вежинов да се приближи с финес и чувствителност на поет до лиричния, крехък и лесно нараним вътрешен мир на героинята, да разкрие романтичната ѝ душевност, страстната ѝ мечта да се издигне над всичко ниско, пошло, жестоко и грубо в човешките делници. Фантастичното в романа функционира като изразителна метафорична интерпретация на твърде сложно емоционално-рефлексивно светоотношение, поставено е в най-тясна връзка с един проникновен психологизъм, който е най-значителното достойнство на творбата.

Фантастичният образ — момичето, което лети над потъналия в неонови светлини нощен град, е проникнат от романтичен копнеж по някаква надземно извисена, красива и хармонична етичност далеч от грубо-първичното и фалшиво-условното в човешкото ежедневие. В един трезв, рационален век, враг на приказните небивалици, на „празната“ мечтателност и излишния сантиментализъм, в един век на свръхзвукови самолети и космически кораби живее някакво странно момиче, което може да лети, стига просто да разпери ръце и пожелае небето.

Момичето умее да лети. То дели небето с птиците и това на метафоричния, иносказателен език на фантастиката означава твърде много. То е поетичен знак за необикновено красива духовност, свидетелство за преодоляване на бариерите на оная гравитация, която държи човека в плен на натурално-земното и грубо-първичното, която убива всеки порив към чистата красота, към абсолютните духовни стойности. Лирично-фантастичното в романа прераства в експресивен способ за морална преценка на човешкото, в условнопоетично обозначение на висшите етични измерения на живота.

Мъжът, който любовта среща момичето, се страхува да лети, не може да свикне с небето, не преминава бариерата. Ражда се нова психологическа усложнена метафора — този път за приземените мечти, за ниските хоризонти на личността, абсолютизираща трезво-рационалното отношение към живота. Двамата герои се оказват антагонисти, носители на противоположни нравствени светове, от чийто сблъсък неизбежно настъпва катастрофа. Усещането за драматичната им разнородност засилва другата фантастична дарба на героинята — телепатията. И нея възприемаме като особен род обобщаващо поетично внушение, този път за необикновено изострената морална чувствителност на Доротея, която отгатва и разбира хората до себе си със същата деликатна чувствителност, със същата фина прецизност, с която улавя и обяснява и най-скритите движения на собствената си душа. Мъжът отново е безкрайно различен от момичето. Умен, талантлив, но подчертано рационален, той е лишен от нещо жизнено необходимо — онова емоционално сетиво, което ни помага да разбираме другите около нас и ни възпира да им причиняваме болка с неотзивчивост, равнодушие и egoизъм.

С изключителен усет и чувство за мярка Вежинов свързва свръхестествено-то и невероятното с реално морално-житейското. Фантастиката дифузира в психологическия план на романа, превръща се в индикатор на своеобразния духовен строй на героите — мечтателен и романтичен у момичето, безкрил и

земен у мъжа. Потопена в постичната вълна на чувствата, красивата фантастична измислица — летенето на героите — става действителност. Тя открива метафоричния план на повествованието — света на истински човешкото, на високо нравственото, на любовта и красотата. Неслучайно повседневната сфера на живота е показана в битов аспект, с подчертано натуралистични детайли, а по-ривите на романтичното са наситени с особена лирична фантастика.

Емоционалната окраска на фантастичното в „Барьерата“ е естетически израз на своеобразно лирико-романтично светоотношение. Фантастичният елемент пронизва външната страна на художествената структура, давайки облик на богато и многозначно идейно съдържание. Тъкмо недействителният облик на реалните житейски проблеми заостря интереса върху тях. Изнасянето на морално-етичното върху нова художествена плоскост — фантастичното — му придава рядката обобщаваща сила на символ, пречистен от дребнава житейска достоверност.

Специален интерес заслужава арсеналът на използваните от Вежинов средства за постигане на стилистична естественост и правдивост на дръзката художествена измислица, съвкупността от способите за преобразуване на волната игра на едно „ексцентрично“ въображение в приемлива художествена реалност. Писателят е сред малцината наши съвременни фантасти, които умеят да обосновават фантастичното чрез човека. Достоверността и убедителността на фантастичните ситуации в неговите романи и новели е плод на съсредоточаването на авторовото внимание върху изживяванията на героите — хора от нашия реален свят, изведени от нормалното си битово окръжение и влезли в досег със свръхестественото и невероятното, онова, което излиза извън опита. Един изключително дълбок психологически реализъм уравнивява смелия полет на фантазните построения в романите „Барьерата“ и „Белият гушер“, в разкази като „Един есенен ден по шосето“, „В една тъмна нощ“ и др. Житейският „автентизъм“, жизнената пълнокръвност на фантастичните ситуации се стимулира и укрелва в едно прецизно съгласуване на сложния душевен резонанс от остро конфликтната среща на герои от всекидневието с невероятното и невъзможното. Безспорен е талантът на писателя да убеждава в реалността на фантастичното, насочвайки към емоционално-психологическите рефлексии от досега с него.

Различни по характер пояснения — фантастични или реалистични мотивировки и аргументации потвърждават или отричат фантастичното в романите на Вежинов като „действително“ съществуващо. Реалистичната мотивировка разобличава ирационалното в „Езерното момче“ като привидно, демистифицира го като халюцинация, сънуване наяве, свежда го до рационално обяснимото. В „Сините пеперуди“ и „Белият гушер“ фантастичната мотивировка активно доказва „реалното“ битие на нереалните факти, внушава доверие към тях. Тя локализира фантастичното ту като Чуждото и Непознатото от Космоса, ту като пробив към неизвестното, новото и изненадващото, което ще ни поднесе науката на бъдещето. Най-комплицирана форма за мотивиране на фантастичната измислица е използвана в „Барьерата“. Тук без да бъде разрушена докрай, върху илюзията за истинността на ирационалното е хвърлена сянка на съмнение, създадени са условия за особена амбивалентност при възприемането му: читателят е затруднен да определи дали се касае за ирационален или за рационално обясним феномен. Налице е типична форма на т. нар. завоалирана фантастика. Принципен момент в характеристиката на такава фантастика е особената, двойствена мотивировка на фантастичното, която едновременно го поддържа и отрича като истинно и реално съществуващо. Динамиката на опозицията ирационално — рационално обяснимо в структурата на фантастичната ситуация внася допълнително вътрешно напрежение в романа, зарежда го с допълнителен драматизъм.

Сложната двойствена мотивировка на фантастичното в „Барьерата“ съответствува на диалектичния дух на съвременния човек с неизбежната му резервираност към мистичното и свръхестественото, от една страна, и с непреодоляното докрай, наследено от прадедите поетично влечение към загадъчното, тайнственото и необяснимото, от друга. Движението на сюжета в романа е съсредоточено изцяло в граничната област между фантастика и действителност, в зоните, където се застигат възможното и невъзможното, вероятното и невероятното, където се докосват фантастично-чудесното и реално-житейското. Вежинов никъде не определя чудото (летенето на героите) като напълно реален житейски факт и същевременно никъде не го опровергава докрай като действително възможно. Чудото в романа не е идентично с приказничните чудеса, които според конвенции на приказния жанр се приемат като нещо напълно естествено. То не е и „чудото“ от жанрово чистата научна фантастика, макар че му е потърсена някаква псевдонаучна мотивировка, както в традиционния научнофантастичен роман — в интерпретацията на д-р Юрукова летенето е обявено за реално възможно, резултат от действието на някакви все още неизвестни на науката, скрити енергии на живата материя. Лекарката загатва за най-нови антропологични изследвания и констатации, за неочаквани възможности, които, макар и несмело, подсказват съвременните достижения на медицината, физиологията на висшата нервна дейност и биологията. Очевидни са аллюзиите за неизползуваните вътрешни резерви на съзнанието и подсъзнанието, затова, че концентрацията на психическите сили може радикално да промени човешкото битие. Вежинов обаче не се обляга докрай на хипотезата на лекарката, помиряваща чудесното и науката. Той никъде не я третира като неопровержима аксиома. В същинската научна фантастика писателят прави всичко възможно, за да поддържа доверието на читателя в „реалната“ научна стойност на фантастичното допускане. В романа на Вежинов, пропусната през филтрите на различни човешки съзнания, научната хипотеза изглежда ту убедителна и допустима, ту съмнителна и спекулативна. Противопоставена ѝ е позицията на другия герой — композитора. Той се опитва да вмести ирационалното в рамките на онова, с което съвременната наука обяснява и демистифицира чудесата — илюзия на сетивата, халюцинация, хипноза. . . Композиторът не вярва, че е летял. Хиляди пъти предпочита да е бил хипнотизиран. Аргументите му в полза на такава версия изглеждат твърде солидни. И все пак . . . Доротея е убедена, че знае да лети, че е летяла. Вежинов никъде не отрича подобна възможност, но не я и потвърждава — героинята е луда и всичко би могло да бъде само илюзия на халюциниращ болен мозък. Същественото в случая е, че авторът отново не се ангажира с окончателно мнение, не се заема с пълната демистификация на фантастичното. Финалът на романа — странната смърт на героинята, — макар и да не дискредитира окончателно възможността за рационално обяснение на фантастичното, все пак дава значителен аванс на перспективата то да бъде узаконено като истинно. Трагичната развръзка укрепва впечатлението за достоверността на чудото и приближава жанровата характеристика на творбата към чистата фантастика. Но дори и тук са оставени пътища за логична обосновка на странните факти (обясненията на полковника). Борбата на фантастичния и рационално-реалистичния план в мотивировката на ирационалното и чудесното е своеобразен отглас, вариация на основния морално-етичен конфликт в романа, съсредоточен в острия сблъсък на два противоположни възгледа за необичайното и невероятното, пред които загадки често ни изправя животът. Един срещу друг застават два типа светоусещане, две полярно противоположни житейски позиции. Трагична е срещата на момичето, понесло в себе си поезията на странните чудеса на живота с човека, лишен от въображе-

ние, фанатично предан на сухата логика на фактите, на проверените и доказани истини.

Фантастичното като сънуване най-вече, като естетическа корекция на суровата реалност и романтично бягство в страната на бляновете създава особената поетична атмосфера в една от последните новели на П. Вежинов — „Езерното момче“. То е и главен художествен способ за моделиране на лиричната, фина и необикновено чувствителна душевност на героя на новелата — някакъв странен малък „вълшебник“, който умее да разхубавява делника, замаяйки го с ярката дреха на мечтата, на екзотичното видение, на примамливия мираж. Момчето намира неизказано удоволствие в играта на въображението, в сънивяването на истории, които никога не са се случвали, във „виждането“ на неща, които трезвите очи на възрастните никога няма да съзрат. Героят владее магическото изкуство да преобразява света, да придава на живота дъх на приказност и приключение, на чудеса и екзотика. С очарователна лекота и артистизъм той свързва поетичните персонажи на старата вълшебна приказка и символите на съвременните представи за романтика. Така в причудливите арабески на волната фантазна игра се появяват космически принцеси, заключени в кристалини чертози, съвременни лазерни пистолети обстрелват традиционния приказен персонаж на злото — многоглави чудовища, някаква странна баба Паяк . . . Категоричните време и пространство губят обичайните си измерения, над тях цъфти екзотичното цвете на пишна детска фантазия.

Фантастиката в „Езерното момче“ с измеренията си на сънуване най-вече, на лиризирана романтична мечта, на бягство от грубата реалност позволява една формална аналогия с фантастиката на т. нар. движение „Inner Space“. Неговите адепти разчитат на фантастичната образност като възможност за художествено фиксиране на сложните вътрешни импулси и фантазиите на нашия вътрешен живот, виждат в нея ефективно средство за художествено усвояване на вътрешните пространства на съзнанието. В студията си „Homo futurus“ В. Грааф отбелязва: „В противовес на конвенционалната научна фантастика, ориентирана към физически, астрономически, биологически, кибернетически и математически понятия и представи новото направление е насочено главно към психологията и психоанализата.“¹ Сложната плетеница от сюрреалистични епизоди, характерни за стила на „new wave“, тя сполучливо определя като психофикции, като сюрреалистични импресии. Движението „Inner Space“ започва в Англия като опит за реформиране, обогатяване и прелом във фантастиката, като съзнателна опозиция срещу пренебрегването на индивида в традиционната научна фантастика, срещу фаворизирането на темата за реалния Космос и пренебрегването на необятните вътрешни пространства на духовния Космос на човека. Неговият инициатор Болард заявява: „Аз дефинирам „Inner space“ като имагинерно пространство, върху което се срещат и преливат реалният външен свят, от една страна, и вътрешният свят на духа, от друга.“² Фантастичните видения на героя на Вежинов са тъкмо такава странна амалгама, родена в срещата на реалното и нереалното, на поетичния сън и действителността. Това са типични психофикции, откриващи достъп към вътрешния свят на една романтична душевност. Разширеното съзнание „Eupsichea“ в семантичната система на „Inner Space“ условно обозначава бягство на героите от света на фактите. Като бягство от угнетяващата реалност използва фантастиката на мечтата и П. Вежинов. Конфликтът реално—действително и идеално — фантазно в неговата новела е базиран върху нравствена основа, възприема се като лирико-драматична транскрипция на една стара като света дилема, дилемата родители — деца. Горещата мисъл на момчето изгражда картини, които съществуват само във въображението му, но те не са про-

¹ V. G r a a f. Homo futurus. München, 1975, S. 120.

² Пак там.

сто блестящо развихрена фантазия, а защитната стена, която един поетичен и свръхчувствителен дух изгражда между себе си и антиромантичната реалност на възрастните. Защото детската чувствителност на героя върви заедно с една особена изостреност на моралните сетива, непонятни дори и за най-близките му хора. А в същност най-привлекателно, трогателно красиво момчето е тъкмо с онова, което загубелите души на възрастните не усещат или отричат у него. От остро драматичен ракурс и тази новела на Вежинов тревожно поставя въпроса за правото на съществуване на фантазорите, на мечтателите, на хората с магико-поетична поривност на мисълта. Писателят воюва срещу догматизма и тесногърдието на еснафския свят, срещу сухата клиширана логика на модерния човек, който не разбира цената на един изненадващо нов и неочакван поглед към познатите неща, не знае какво означава редкият дар за поетична рефлексия на всекидневието. В „Езерното момче“ Вежинов третира проблеми, които сме срещали и в други негови творби. Новият му герой с детската впечатлителност и с безкомпромисността на моралните си усети ги прави някак по-конкретни, трансформира ги в трагично обогатени житейски истини. Въздушната лекота, ефирност и артистичният финес на детските видения, респектиращата убедителност, с която е моделиран вътрешният мир на момчето, очевидно контрастира с неравностойно изображения свят на възрастните — шаржово олекотен и психологически еднозначен.

Героите на Вежиновите фантастични творби — наши съвременници със странни способности, хора на бъдещето или същества с извънземен произход — са винаги образи-идеи, образи-концепции, синтезиращи актуално и типично жизнено съдържание. Фантастичната канава на рисуваните събития и конфликти е винаги твърде прозрачна. Зад нея релефно се открояват живите контури на днешно-житейското само по себе си или в перспективата на отношението му към бъдещето. Напира авторската тревога за нравственото устройство на човека и изградения от него свят. Тая тревога става водеща идейна доминантна и на романа „Белият гушер“. В него писателят е превел на езика на иносказателната фантастика един любим съвременен научнофантастичен мит — мита за мутанта. В съвременната наука мутантът се разглежда като далечна перспектива на генетиката. Счита се, че стихийната или целенасочена промяна в генетичните кодове на човека неизбежно би довела до появата на ново във физиологическите и духовните си измерения човешко същество. Някои биолози дори допускат възможността в резултат на научно управлявано отклонение от съпътната естествена еволюция да възникнат мутанти, способни да живеят в извънземен среда. Най-оптимистично настроените сред фантастите виждат в мутанта свръхчовека — хомо супер, който няма да има генетичните недостатъци и несвършенства на своя предшественик — хомо сапиенс. В патетичните им интерпретации мутантът е представен като триумф на човека над собствената му биологична ограниченост: той владее телепатията и телекинезата, чувствава се еднакво добре на земята, под водата и в Космоса и най-важното — притежава безупречния интелект на най-свършен компютър. В „Белият гушер“ П. Вежинов дава скептично решение на темата за мутанта, солидаризирайки се с ония фантасти, които виждат в него един от най-тежките проблеми на бъдещето.

В статията си „Роботите в научната фантастика“ полският фантаст Ст. Лем вижда в съзнателната намеса на науката в еволюцията на човешката раса аналитично-студено и прозаично третиране на човека като машина, чиито параметри могат да се направят по-оптимални. Писателят припомня един от основните принципи на инженерната технология, който гласи, че колкото по-независима е машината от околната среда, толкова по-добра е тя от чисто техническо гледище. Но има и такава зависимост на човека от окръжението му (социални, еротични, дружески връзки и т. н.), изтъква Лем, която представлява автономна ценност

и която една „научно“ обоснована намеса в човешката физиология би могла да деформира и разруши. В същност в това е и драмата на героя на Вежиновия роман, но тя е и драма на неговите близки, на всички, за които общуването с него ще се окаже съдбоносно и трагично. Блестящият интелект на мутанта Неси повтаря електронноизчислителната машина в бързината и прецизността, с която се справя и с най-сложните научни проблеми. Мутантът обаче дублира машината не само в безупречността и лекотата, с която решава всяка поставена задача, но и с вътрешната си неангажираност към онова, което създава. Хладен и равнодушен, той изпълнява всички поставени задачи с педантичната точност и безстрастната акуратност на автомата. Него го програмират за работа, така както програмират всеки компютър. Но човекът-компютър не е творец. Той наистина не познава покрусата от едно поражение, мъчителните часове, когато мисълта напразно търси изход в лабиринта от грешки и заблуждения. Но той не е в състояние и да преживее радостта, която съпровожда успеха, щастието от откриването на една истина, от реализирането на една идея. Има нещо дълбоко трагично в отдалечаването на човека от света на чувствата под диктата на желязния пълно себеутвърждаване разум. И най-могъщият човешки интелект постепенно деградира и угасва, твърди Вежинов, ако не е подкрепян от емоционални стимули. Тук е и реалният философски принос на българския писател в класическата за съвременната научна фантастика тема — мутанта.

Новите открития в областта на генетиката поставят на дневен ред с цялата му драматична сложност проблема за опазване на духовно-човешкото. Фантастичната книга на Вежинов има своето място в една внушителна поредица от ярки произведения на съвременната фантастика, които с нескрита тревога предупреждават за опасността от морално осакатяване на човечеството при евентуална противоестествена или спекулативна манипулация с неговия генофонд. Образът на Вежиновия герой обаче не е адресиран единствено към бъдещето. Освен прогностична той притежава и реална съвременна стойност. Съдбата на Неси е подчертано философизирана гротеска, с която Вежинов се включва в полемичната дискусия за духовния облик на съвременника. Губи или печели днешният човек с прекаления си реализъм и прагматизъм? Дали наистина най-голямата цел, към която трябва да се стреми човечеството, е пределното оптимизиране на интелектуалните му параметри? Ето въпросите, чийто отговор се стреми да намери писателят в новелистичния роман „Белият гушер“.

Мутантът има само едно измерение — разум, а човекът е и разум, но и творчески порив, и любов, и съвест в мярката си към другите. И заради шанса да събуди човешкото у себе си Неси в няколко месеца трябва да повтори хилядолетната еволюция на живата мислеща материя. Четири-пет разтърсващи негови преживявания ни правят свидетели на мъчителното раждане на човека в дългия му път през историята: от атавистичната агресивност на първобитните инстинкти до откриването на красотата и осъзнаването на любовта и съвестта като главни стойности на живота, като най-значителни символи на човешкото. И когато Неси, сам произнесъл смъртната си присъда (единственото възможно вече според него изкупление за едно нечовешко престъпление), политва към морската бездна, ние знаем — родил се е човек.

Драмата на мутанта се възприема като алегоричен израз на голямата тревога на автора за съдбата на човешката нравственост и емоционалност в условията на една нарастваща тенденция към прекалено програмиране и кибернетизиране на живота. Мутантът е едновременно и нашата мечта за свръхмошен човешки интелект, нашият идеал за Хомо фабер — личността на делото, на непрекъснатото действие, неможеща да си представи нито миг празен, бездейтелен живот, но той е и нашият ужас пред компютеризирания човек, обитаващ един строго подреден и правомерен, подчертано логизиран свят, в който няма място за предизвика-

телствата на въображението, за неразумността на интуицията, за алогизма на чувствата и екзалтациите на страстите. „Компютерът — казва Лем — е универсален инструмент на познанието, но той е и извор на неподозирани опасности.“ Още по-страшен за обществото е човекът-компютер, внушава Вежинов. Лишен от емоционални и морални сетива, такъв човек обезсмислява интелектуалните си дарби. Атрофията на чувствата неизбежно влече след себе си инфлация на интелекта, на умствената мощ, защото чувствата, въображението и моралът са главните стимули на познанието. Неси не е горял в огъня на творческия порив, един хладен ум не е допуснал никога въображението му да разпери криле. Героят не разбира красотата, не знае цената на човешката обич и привързаност, на приятелството и любовта. А те са не по-маловажни, автономни от разума проявления на човешкото. Без тях е немислима духовната цялостност на личността. Те представляват онова културно ядро от житейски ценности, които човекът е създал в своята дълга еволюция и чието девалвиране или пренебрегване би го отдалечило от собствената му същност. С философските си акценти новелата на Вежинов има своето място в общия контекст на една предпочитана, упорито разработвана в съвременната ни белетристика тема — темата за сложната дихотомия на човешкото съществуване, за диалектичната вътрешна противоречивост на човека като драматично единство от полярнопротивоположни същности — разум и чувство, дух и плът, интелектуално и емоционално.

Редом с широкия кръг проблеми, чийто отговор търси наравно с т. нар. „сериозна литература“, фантастичната белетристика на П. Вежинов рефлектира на почти всички основни научнофантастични митологеми: космическо пътешествие, среща с извънземни интелекти, заселване на други планети, екологичските проблеми на едно далечно бъдеще, позволило безпрепятствено развитие на алиениращите човека от природата негативни страни на НТР. В рамките на твърде популярната в съвременната фантастика тематична парадигма — космическо пътешествие, решена в жанровите граници на юношеско приключенско четиво, в „Гибелта на Аякс“ Вежинов дава своето виждане върху една от най-сериозните философски дилеми на човечеството, навлизащо в своята космическа ера. Романът поставя въпроса, какво ще понесе човекът в космическото пространство — жестокост, хладна пресметливост или разум и човечност. С „Гибелта на Аякс“ писателят се включва в дискусиата на съвремените фантасти върху проблема за духовното преодоляване на земната гравитация. Той дава оригинален отговор на въпроса, ще съумее ли човечеството да преодолее своите заземени чувства, своя земен патриотизъм, своите земни „предразсъдъци“. Романът третира проблема за контакта с хуманиди от друга планета. Той е българска интерпретация на темата „Етика и Космос“ (А. Кларк). Като алтернатива към една бъдеща космическа цивилизация, която иска да съхрани космическата си етика, без да я замразява в граници на земното, иде решението на екипажа на земния звездолет „Аякс“ да остане на заледената чужда планета и отказвайки се от мисълта за връщане, да помогне на нейните жители да я направят отново обитаема.

Почти всички изследвачи на жанра единодушно отбелязват една упорито пробиваща си път схема в модерната научна фантастика, развенчаваща божествения ореол на олимпийските богове и библейските герои, обявявайки ги за пришълци от Космоса, за представители на някаква чужда, суперкосмическа цивилизация, посетила Земята в дълбока древност. Модерна адаптация на древна митология ни предлага и Вежинов във фантастичната новела „Когато си в лодката“ (сб. „Сините пеперуди“), където по новому е трансформиран юдейският мит за Мойсей. Легендата за похода на Мойсеевия народ към Обетована земя става композиционно-организиращият център на творбата. Фигурата на библейския герой е проецирана върху координатната мрежа на твърде популярна в съвременната космическа фантастика тематична парадигма: Земята посещават пред-

ставители на чужда цивилизация, мисионери на разума във Вселената. Те инжентрират интелектуален екстрат в хуманоидна маймуна и с това слагат началото на нова ера в еволюцията на земните форми на живот. Преосмислена в модерен дух, библиейската легенда се превръща в глобално обобщаващ модел на авторовата философия за целта и смисъла на съществуването. Монолитно споени, фантастиката на древния и фантастиката на съвременния мит внасят лирико-романтична багра във философско-моралистичното в основния си характер повествование. Философският смисъл на новелата е заключен в новата интерпретация на легендата за Мойсей. Четирийсетгодишният изнурителен поход на юдеите от Египет до Обетована земя е представен като практически еквивалент на една философска идея, според която смисълът на човешкото съществуване е не в постигането на целта и установяването при завоюването, а в пътуването към един връх и към една победа. Маркирал образа на едно консуматорско общество, доволно в своето сито благополучие, загубило висшите цели на съществуването, писателят контрапунктно противопоставя древния мит за геороничния поход на Мойсеевото племе към Ханаан, интерпретиран в нови семантични измерения. Вечното пътуване, вечното търсене на истината единствено могат да осмислят съществуването както на отделния индивид, така и на човечеството като цяло. Едно настанило се завинаги в Обетована земя, в рая на изобилието човечество неминуемо е обречено на духовно изчерпване, на постепенна деградация и самоунищожение. Спрелият по пътя на познанието, харесалият своя малък Едем човек в безсмислено празно вегетиране обрича на неизбежна атрофия най-човешкото у себе си — своя търсещ разум, неспокойната човешка мисъл. Загрижен за нравственото устройство на едно материално благоденстващо бъдеще, Вежинов търси такива стратегически цели за човечеството, които биха възпрепятствували рушенето на хармоничното единство между материалното и идеалното, между витално-първичното и интелектуално-духовното в човешкото битие. Приел нещо от неоромантичния ореол на съвременната фантастика на космическото пътешествие, древният мит за Мойсей става рамка на напълно актуални философско-психологически и социално-етични стойности. Свързването на двете митологеми — арханчна и модерна — е с ясно изразена метафоризираща функция, интензивира едновременно интелектуалните и емоционалните параметри на повествованието.

Фантастичното в последните романи и новели на Вежинов е с характер на инносказателно, притчово и алегорично. Смело сплавено с житейски достоверното и правдоподобното, то най-често участва в сложни, асоциативно-инносказателни конфигурации с характер на пробивни към комплицирания вътрешен свят на съвременника, обогатява символно-обобщаващия потенциал на една подчертано философизирана белетристика, функционира като експресивна форма за излагане и решаване на основните морални дилеми на съвременното човечество. Респектиращите творчески резултати от художествената експлоатация на фантастичната условност в новата проза на Вежинов са още един сериозен аргумент срещу опитите за тесногърдо изравняване на поетиките на социалистическия и класическия реализъм. Фантастиката на писателя свидетелства за богатия спектър на изразните възможности, за широката амплитуда на стилино-изобразителната система на социалистическия реализъм като художествен метод, достатъчно гъвкав, за да обеме в себе си черти и на предметно-описателния, и на условно-обобщаващия тип изображение в интерес на създаването на естетически вълнуваща, високоиндеейна, нравствена и хуманна литература.